

KÓNYÁNÉ SIMICS ZSUZSA

A Ptk. alapelveiről és változásairól

I.

Jelen tanulmány terjedelmi kereteit meghaladja, hogy jogfilozófiai, jogbölcseleti kérdések részletezésébe bocsátkozzunk. Tekintettel arra is, hogy még a jogtudomány e területeit behatóan művelők között sem alakult ki egyelőre egységes álláspont és terminológia a jog, a norma, az alapjogi norma, a szabály, az alkotmányos jog, az alkotmányos alapjog, az elv, az alapelv, a generálklauzula, az irányelv kifejezéseket, valamint azok tartalmát illetően.¹

Azt viszont megköveteli a téma, hogy előjáróban valamiféle leegyszerűsített, rövid áttekintést nyújtsunk a polgári jog szempontjából a következőkről: az alapelvek mibenléte, jelentősége, csoportosítása, jellegzetességei, rendszerezése.

1. Az alapelvek *fogalmának, mibenlétének* meghatározása mindig is problematikus volt a jogirodalomban. Véleményünk szerint az alapelvek állandó jellegű, huzamos időre szóló követelmények, iránymutatások, vezéreszmék, zsinórmértékek, amelyek következetesen átszövik az adott jogág egészét és azon belül az egyes részletrendelkezéseket. Rendszerint normatív formában jelennek meg, általában az adott jogág kódexének nyitó rendelkezéseiként. Ezáltal lehetővé válik tényleges érvényesülésük, nem maradnak légiures térben mozgó elméleti elképzelések, ideák. A szakirodalom olvasgatása közben is számos véleménnyel lehet találkozni. Íme, néhány közülük.

A Ptk. Bevezető rendelkezései a törvénykönyv jogpolitikai jellegű általános részének minősíthetők, hiszen jogpolitikai célkitűzéseket tartalmaznak, rögzíti – többek által is elfogadva ezt – az egyik szerző.² Van, aki azt állítja, egyelőre napjaink-

¹ LÁBADY TAMÁS: *A polgári jog (magánjog) általános része*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2002, 139. p.; SÁRI JÁNOS: *Alapjogok. Alkotmánytan II.*, Osiris Kiadó, Bp. 2003, 29–33. p.; BÁNDI GYULA: A környezetjog elveiről. *Jogtudományi Közöny*, 2005/11. sz., 461. p.; MENYHÁRD ATTILA: Az új Polgári Törvénykönyv bevezető rendelkezései. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/2., 28–30. p.; SZIGETI PÉTER: Szabály és norma azonossága és különbözősége. Normakontinuum elmélet-kitekintéssel a generálklauzulák és a jogelvek közötti különbségek természetére. *Jogtudományi Közöny*, 2005/1., 3–13. p.

² EÖRSI GYULA: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata I. kötet*. KJK, Bp., 1981, 31. p.; TAMÁS LAJOS: *Magyar Polgári jog. Általános rész*. Tankönyvkiadó, Bp., 1979, 24. p.; ASZTALOS LÁSZLÓ: *Polgári jog I. Általános rész II. Személyek*. Tankönyvkiadó, Bp., 1982, 32. p.; NOVOTNI ZOLTÁN: *Polgári jog I. Általános rész*. Miskolc, 1991, 33. p.

ban nem érdemes az alapelvek mibenlétéről elméleti fejtegetésekbe bocsátkozni. Ugyanakkor hangsúlyozza jogalkalmazási, sőt a Ptk. egészének szellemiségét, eszmei alapját kifejező szerepüket.³

Más szerint kizárólag „a marxista ideológia kódexbe való beférkőzésének csatornái” a szocializmusban túlhajtott szerepű alapelvek.⁴

Az egyik ellentétes álláspontra helyezkedő szerző helyteleníti az előző gondolatmenetet, miszerint már egyáltalán nincs szükség – ideológiai alátámasztás hiányában – alapelvekre.⁵ Kimutatható, hogy manapság sem tagad(hat)ják a szakirodalomban az alapelveknek a más társadalmi – így politikai – rendező elvekkel való szoros összefüggését, kölcsönhatását.⁶ Annál is inkább, mert a modern társadalmakban a jog és a politika alapvetően elkülönül egymástól, de ugyanakkor szükségyszerű, hogy szoros kapcsolat legyen közöttük a közvetítő szerepet betöltő jogpolitikai szférán keresztül. Különösen egy jogállamban elengedhetetlen a politika számára céljai társadalmi realizálásához a jogrendszer felhasználása és ennek keretében a joghoz (szabályozási modellek, fogalmi apparátus, kategóriakészlet) való alkalmazkodása.⁷

2. Az alapelvek *jelentősége* vonatkozásában megállapítható, hogy nem azonos intenzitással és nem élesen elhatárolható módon, de kettős, elméleti és gyakorlati funkciót töltenek be.

2.1. Az *elméleti* jelentőség hangsúlyozandó elsősorban. Eszerint főleg a jogalkotásra vannak hatással, megszabják annak kereteit, áthatják a Ptk., sőt a polgári jog egészét, meghatározzák szellemiségét, meghatározó jelleggel tükröződnek részletrendelkezéseiben, megadják elméleti alapjait. Lehetővé teszik a különféle jogszabályok összhangjának megteremtését, rávilágítanak a konkrét jogtételek közötti összefüggésekre, ezáltal segítve a jogalkalmazást is. Továbbá a jövőbeli jogalkotás számára is irányt mutatnak.

2.2. *Gyakorlati* szerepük elsődlegesen a jogalkalmazásban jelentkezik.

2.2.1. Különösen fontos az alapelvek *hézagpótló* jellege, mert elősegíthetik egy méltányos, ésszerű, a felek érdekeit kölcsönösen kielégítő, ugyanakkor jogszerű döntés meghozatalát ún. joghézag esetén. A fejlődő, változó életviszonyok során elkerülhetetlenül felmerülnek újszerű, váratlan tényállások, amelyeket a jogalkotó előre nem lát(hat), vagy esetleg eleve kerülni kívánja a kazuisztikus túlszabályozást. Ez utóbbi esetben rendszerint az analógia legis intézményét alkalmazzák, miszerint jogszabály utal arra, hogy mely másik jogszabályt kell megfelelően alkalmazni. [Pl. Ptk. 513. § (2) bek.: „A bizományra – e fejezet eltérő rendelkezései hiányában – a megbízás szabályait kell alkalmazni.” Továbbá 199., 378. § és 591. §

³ VÉKÁS LAJOS: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1.*, KJK–KERSZÖV, Bp., 2001, 26. p.

⁴ LÁBADY TAMÁS: i. m. 139. p.

⁵ KECSKÉS LÁSZLÓ: *Az új Polgári Törvénykönyv alapelvi rendelkezései. Polgári jogi Kodifikáció*, 2001/1., 3. p.

⁶ BÍRÓ – LENKOVICS: *Magyar Polgári jog, Általános tanok*. Miskolc, 2002, 61. p.; LENKOVICS BARNABÁS: *Jogi alapok*. Rejtjel Kiadó, Bp., 2003, 18. p.

⁷ POKOL BÉLA: *A jog elmélete*. Rejtjel Kiadó, Bp., 2001, 189–197. p.

(2) bek.] Analógia iuris esetén viszont – ha még hasonló törvényi tényállás sincs a joghézag kitöltésére – a jogalkalmazó a jogág általános elvei alapján hozza meg döntését. Felmerült a jogirodalomban az ezen változat analógiának minősítését vitató nézet is.⁸ Figyelemreméltóan szellemes az az „áthidaló” elképzelés, miszerint ilyen esetekben csak relatív értelemben valósul meg joghézag, hiszen speciális (a Ptk. II–V. fő részében található) jogtételek hiányában az általánosak alkalmazására kerül sor. Ezek viszont a kódexbe foglalás révén normatív jellegűvé váltak. Így valójában nincs is joghézag. „Az alapelvek ... jogviták közvetlen ... eldöntésére általános mivoltuk miatt egyrészt igen széles körben, másrészt azonban igen ritkán szolgálhatnak.”⁹

2.2.2. Az alapelvek *értelmezési* funkciója is nagyon fontos a jogalkalmazás során. A jogalkotó ugyanis nem képes elegendő és biztonságos alapot nyújtani a jogalkalmazó számára, éppen az élethelyzetek változatossága, sokszínűsége okán. Az alapelvek viszont jogalkalmazási kétely, vagy eleve bírói mérlegelést igénylő kifejezés használata esetén segítséget nyújtanak a szabályok egységes értelmezéséhez akként, hogy lehetővé teszik az egyes különös részi normák lényegi, és az adott eset körülményei szerint irányadó mondanivalójának feltárását. Pl. „szokásos szükséglet” 14/B. § (2) bek. b); „rendes körülmények” 211. § (2) bek.; „haladéktalanul értesít” 214. § (4) bek.; „megfelelő határidő”, 370. § (1) bek.; „illő eltemetés” 677. § (1) bek. a) pont. Megjegyezzük: az egységes értelmezés nem csak a jogalkalmazás, de a jogalkotás és a jogtudomány művelése során is igen kívánatos lenne, hiszen ez előfeltétele a jog előreláthatóságának, kiszámíthatóságának, stabilitásának, vagyis a jogbiztonság megvalósulásának.

3. Az alapelvek *csoportosítása* különböző csoportképző ismérvek felhasználásával, az adott szerző saját felfogása alapján történik. Nem mutatható ki egységesség a jogirodalomban. Magunk részéről is csak egy – fontosnak ítélt, az előző pontokhoz szorosan illeszkedő – változatot emelünk ki, amelyet kisebb-nagyobb eltéréssel többen is elfogadnak.¹⁰

3.1. *Operatív* alapelveknek minősülnek azok a normába foglalt irányító eszmék, amelyek úgymond saját belső szabályozási tárggyal bírnak, egyedi, önálló normaként funkcionálnak a jogalkalmazás során, pl. a bírósági eljárásban hivatkozni lehet rájuk, önmagukban is az ítékezés kizárólagos alapjául szolgálhatnak speciális tételes szabály hiányában. A fent említett funkciók közül ez esetben a hégzagpótló szerep a domináns. Ebbe a csoportba tartozóként fogadja el és érvényesíti is a bírói gyakorlat a joggal való visszaélést tilalmazó 5. §-t, valamint az utaló magatartásról rendelkező 6. §-t.

3.2. *Deklaratív* természetűek azok az alapelvek, amelyek a konkrét jogviták előírásánál nem közvetlenül érvényesülnek, az ítékezés során önállóan nem, csak egy másik tételes szabállyal együtt, vagy annak háttereként alkalmazhatóak. Ebben

⁸ SZABÓ IMRE: *A jogszabályok értelmezése*. Bp., 1960, 419–420. p.

⁹ EÖRSI GYULA: *A szocialista polgári jog alapproblémái*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965, 75. p.

¹⁰ NOVOTNI ZOLTÁN: i. m. 33–34. p.; BÍRÓ – LENKOVICS: i. m. 64–65. p.

a körben az alapelvek értelmező szerepe a relevánsabb [pl. együttműködési kötelezettség megszegéséből kár keletkezik. 4. § (1) bek., 339. § (1) bek., lásd továbbá BH 2005/320., 2003/90., 1999/211].

Mindenképpen utalnunk kell rá, hogy a fenti csoportosítás viszonylagos értékű. Bármilyen hihetetlen, volt már rá példa, hogy az imént általunk deklarativnak minősített alapelvre (együttműködés, jóhiszeműség) egyéb normatív tartalmú törvényhelyre hivatkozás nélkül ítéletet alapozott a bíróság (BH 1996/364.).¹¹

4. A polgári jogi alapelvek *jellegzetességei* nagyban-egészben megmutatkoztak már az eddigiekben vázoltak alapján. Magunk részéről két fontos jellegzetességet emelünk ki ezek közül.

4.1. Megállapítható, hogy *szubszidiárius* jellegűek a polgári jogi alapelvek, vagyis csak kivételesen, kiegészítő jelleggel akkor alkalmazhatóak – akár operatív, akár deklarativ természetükre tekintettel – ha a kódex II–V. részeiben nem lelhető fel konkrét speciális jogtétel (lásd az operatív alapelveknél írtakat is).

4.2. A hagyományos magánjogi felfogás szerint *normatív* jellegűek a polgári jogi alapelvek, hiszen zömüket a Ptk. Bevezető rendelkezéseiben helyezi el a jogalkotó oly módon, hogy megjelenésükben gyakran követik is egy jogi norma szerkesztését. Pl. 4. § (1) bek. szerint „A polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.”

Amennyiben azonban az alapelvek deklarativ módon kerülnek megfogalmazásra, azaz nem alkalmazhatók önállóan, megkérdőjeleződik – a tételes jog szempontjából – a valódi jogi normakénti létjogosultságuk.¹² Viszont, ha tényleg normatív módon fogalmazza meg őket a jogalkotó, ún. elsődleges normaként, akkor „kikényszeríthető kötelezettséget keletkeztetnek a magánjogi jogalanyok számára.”¹³ Ez esetben az elv valóban „szabályköntösben” jelenik meg, ezáltal viszont a jogelméleti értelemben vett elvi jellege kérdőjeleződik meg. Nos, ezek az érdekes jogfilozófiai megalapozást igénylő felvetések valószínűleg a magánjog művelőit nem serkentik továbbgondolásra, hiszen a felek magánautonómiáján alapuló, többnyire diszpozitiv szabályozású jogterületen ezek a kérdések – főleg a gyakorlat síkján, a mindennap jogot alkalmazók szempontjából – periférikus jellegűnek minősülnek. Bár körvonalazódni látszik a polgári jog terén is olyan – jelzés értékű – álláspont, amely különbséget tesz az elv és a norma között. Eszerint az új Ptk. bevezető rendelkezéseiben – általános jellegűknél fogva – helyet kapnak nem csak alapelvi jellegű, de „konkrét” tényállásokra illő normák is, amelyek a jogalkalmazásban ugyan olyan szerepet játszanak – funkciójukat tekintve – mint a Ptk. további könyveiben található normák. Pl. joggal való visszaélés, saját felróható magatartásra

¹¹ Az esetet elemzi FÖLDI ANDRÁS: A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig. *Publicationes Instituti Juris Romani Budapestiensis*, Bp., 2001, 94. p.

¹² MENYHÁRD ATTILA: Az új Polgári Törvénykönyv bevezető rendelkezései. *Polgári jogi kodifikáció*, 2002/2., 29. p.

¹³ PUSZTAHELYI RÉKA: Az elvekről Dworkin elmélete nyomában. *Jogtudományi tanulmányok*, 6/2. kötet, Miskolc, 2005., 116–117. p.

való hivatkozás, anyagi jogok bírósági úton érvényesíthetősége. „Ezek a normák – szemben a többi bevezető rendelkezéssel – konkrét polgári jogi igények jogalapját képezik.”¹⁴ Vagyis megjegyezzük – ún. elsődleges normák.

Mindenesetre leszögezhető, hogy – az előbbieken már említett – „operatív – deklaratív alapelv” megkülönböztetés a jövőben jelentőségét veszíti, ha a polgári jogba is belopózik és gyökeret ver az (alap)elv és a norma közötti tényleges különbségtétel.

5. Nem mellőzhetjük egy hagyományos *rendszerelési* szempont megemlítését, amely a közelmúltban nem bírt ugyan különösebb jelentőséggel, de tanulmányunk során a jövőbeli tervekre tekintettel ki kell térnünk rá. Az alapelvek a jogrendszerben elfoglalt helyük alapján is viszonylag jól elkülöníthetők egymástól.

5.1. *Jogrendszeri* alapelveknek minősülnek azok az alkotmányos tételek (alap)jogok, amelyeknek a jogrendszer egészében érvényesülniük kell, vagyis kisebb-nagyobb intenzitással minden jogágban.

5.2. *A jogági alapelvek* kettébonthatóak.

5.2.1. Egy részüket azok képezik, amelyek „csak” az alkotmányos tételek, valamiféle „visszavetítődései” az adott jogág célja, funkciója, szerepe (és a joggyakorlatban megvalósítható lehetőségek) függvényében. Pl. a személy és a tulajdon védelmének követelménye megfogalmazásra kerül az Alkotmányban és a Ptk-ban is [9. § (1) bek., 13. § (1) bek. és 3. § (1) bek., 115–116. §].

5.2.2. Más megítélést igényelnek viszont a kifejezetten nem „letükröztetett”, hanem valóban az adott jogághoz tapadó alapelvek. Rögzíthető ezzel kapcsolatban, hogy kialakult a „jogintézményi” alapelv kifejezés is, miszerint ilyennek tekinthetők azok a valóságos jogági alapelvek, amelyek elsősorban vagy kizárólag valamely konkrét jogintézményhez kapcsolódnak. Ilyennek tekinthető pl. a „kihalt” és az időközben ugyancsak megszűnt, szükséglet kielégítés elvévé alakított „reális teljesítés” elve. Bár – véleményünk szerint – ezek az elvek (elnevezéstől függetlenül) továbbra is élnek – a joggyakorlatban is – a kimutatható tartalmi azonosságok alapján [pl. 277. §, 295. §, 381. § (1) bek.] Előreláthatólag ezek köre egyértelműsödik, vagy legalábbis átláthatóbbá válik. A legfrissebb elképzelések szerint az új Ptk. – az egyes könyvek előtt – a Bevezető rendelkezésekben csak a kódex egészére vonatkoztatható alapelveket tartalmazza majd, és ezt követően az adott könyvbe építik be a sajátos, arra a jogterületre jellemző alapelveket. Egyre fokozottabban erősödik ugyanis az az álláspont, hogy az egyes alapelveket a megfelelő helyen kell meghatározni, hiszen azok nem egyformán érvényesülnek a polgári jog egészében. A különböző területekre különböző alapelveket kellene alkalmazni. Például az együttműködési kötelezettség alapvetően a szerződések körében érvényesülő követelmény, nem pedig az egész polgári jogban. Ezáltal optimálisan csökkenne az alapelvek és a közöttük jelenleg tapasztalható átfedések száma.¹⁵

¹⁴ VÉKÁS LAJOS: Az új Polgári Törvénykönyv néhány elméleti és rendszertani előkérdéséről. *Magyar Jog*, 2006/7. sz., 394. p.

¹⁵ MENYHÁRD ATTILA: i. m. 29. p.

Megjegyezzük: nem értünk maradéktalanul egyet ezzel a felfogással. Ugyanakkor megértjük, figyelemmel kell lenni arra is, hogy nincs igény az Alkotmány mellett jogágazati elvek ismételt megfogalmazására. Például a tulajdon védelmének az új Ptk-ban a konkrét normákon keresztül kell(ene) biztosítani a megvalósulását, nem pedig újbóli deklarálásával.¹⁶

II.

6. Mindezt követően a polgári jog konkrét alapelveire térünk át.

Az egyes alapelvek *elnevezése* tekintetében igen változatos kép tárul elénk. A jogtudomány művelői sohasem voltak egységesek ebben a kérdésben. Mindez esetenként okoz(ott) csak némi zavart, egyébként pozitívan értékelendő, hiszen a minősítési kísérletek színesítik a szakirodalmat. Kiválóan mutatja be Kecskés László a magyar jog szocialista korszakában uralkodó nézeteket és elnevezéseket.¹⁷ Érdeemes azonban figyelemmel lenni más álláspontokra is, különösen az 1991 utániakra.¹⁸

Magunk részéről nem próbálkozunk további, esetleg hangzatosabb elnevezések kiötlésével. A Ptk., ezen belül a Bevezető rendelkezések hatályos szövegéből indulunk ki. Az érintett szakaszok felvázolása mellett röviden kitérünk arra is, hogy a vonatkozó szöveg mikor, mennyiben módosult.

6.1. *A tartalmi változások* összességéről általánosságban rögzíthető, hogy azok egy része esetenként, alig észrevehetően ment végbe, pl. az 1991-ben meghatározott tartalmú 4. § (1) bekezdésének „finomítása”, pontosítása a 2006. évi III. tv. 2. §-a által: „a jóhiszeműség és a tisztesség követelményeinek” helyett „a jóhiszeműség és tisztesség követelményének” a hatályos szöveg.

– Más része szükségszerűen, szinte automatikusan valósult meg. Pl. a 4. § (2) bek. a tisztességtelen gazdálkodás, különösen a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés, továbbá a tisztességtelen haszon szerzésének tilalmát építette be a Ptk-ba 1977-ben. Noha a szabály 1991-ben került hatályon kívül helyezésre, ez a lépés mégsem sorolható a rendszerváltás következményei közé, hiszen „csak” arról van szó, hogy időközben megtörtént az érintett jogterület törvényi szintű részletes szabályozása (1984. évi IV., tv., 1990. évi LXXXVI. tv., jelenleg hatályos 1996. évi LVII. tv.). A módosulások zöme viszont már erőteljesebb jelleggel (1977), sőt – mondhatnánk – „radikálisan” következett be (1991.).

Továbbra is vitathatatlannak tartjuk, hogy az alapul szolgáló társadalmi viszonyok jellegzetességei behatárolják a jogi szabályozás mikéntjét, tehát a jognak politikai funkciója is van. Ez a funkció azonban az idők folyamán – tartalmát te-

¹⁶ VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári...*, 394. p.

¹⁷ KECSKÉS LÁSZLÓ: Polgári jogunk alapelveinek változásáról. *Magyar Jog*, 1993/1., 2–3. p.

¹⁸ NOVOTNI ZOLTÁN: i. m. 33–34. p.; VÉKÁS LAJOS: *A Polgári...*, 33. p.; KJK., Bp., 1995., 30. p., KJK-Kerszöv, Bp., 2001, 33. p.; BÍRÓ – LENKOVICS: i. m. 65. p. valamint LENKOVICS BARNABÁS: i. m. 19–22. p.; LÁBADY TAMÁS: i. m. 129–147. p.

kintve – előbb-utóbb rugalmasan igazodik az aktualitásoktól mentes, viszonylag állandóvá váló társadalmi körülményekhez. Nem véletlenül mondhatjuk az 1959. évi IV. törvényről sem, hogy a jogalkotás „remeke”, hiszen még napjainkban is alkalmazható. Megőrizve és átvéve a klasszikus magánjog kimunkált és bevált tételeit volt, illetve van annyira „rugalmas”, hogy alapvető értékeinek lerontására nem kerülhetett sor még azon rendelkezések által sem, amelyek a megalkotásakor irányadó „politikai gazdaságtani” (közgazdasági) dogmákból szükségképpen következtek. Akkoriban ugyanis nem lehetett eltekinteni a vagyoni viszonyokat jelentős mértékben meghatározó ún. szocialista tervgazdálkodás és a társadalmi – első sorban állami – tulajdon domináns szerepétől. Megjegyezzük, érdekes „olvasmány” lehet(ne) az ifjú jogászok számára is a Ptk. eredeti szövege és indokolása, a témánkat illetően mindenképpen. Figyelmet érdemel, hogy a szakaszok megszővegezése helyenként egyáltalán nem vagy csak részben változott (pl. 5., 6., 7. §), száma pedig változatlan (7 db). Úgy tudjuk, a gyakorló jogász nem szívesen tér át az új kódex könyvek szerinti bontására és azokon belül az 1-től kezdődő sorszámozásra. Bízunk azonban abban, hogy előbb-utóbb ez természetes lesz és a hivatkozásnál eleinte szükségképpen előforduló elvételések mihamarabb megszűnnek.¹⁹

6.2. Az 1977. évi IV. törvény, mint módosító novella szövegszerűen beépült a kódexbe, egységes szerkezetben jelent meg azzal. Jelentősége, hogy új rendelkezéseket vezetett be a Bevezető rendelkezések körében is. Igyekezett megszabadítani az alaptörvényt az áruviszonyoktól idegen jogtételektől, viszont a társadalmi, gazdasági rendszer korlátai ekkor még mindig nem voltak túlléphetők. Ugyanakkor – szerencsére – a joggyakorlat „helyén kezelte” az egyes jogtételeket és többnyire helyesen aktualizálta az azok mögött rejlő tartalmat.

6.3. Az 1989–1990-ben végrehajtott alkotmánymódosítások megalapozták a politikai és gazdasági rendszerváltást, lehetővé vált a korábbi jogszabályok megtisztítása a szocializmusra emlékeztető jogtételektől. Mindennek polgári jogi vetületeként hatályba lépett az 1991. évi XIV. tv. Ez a novella szüntette meg a piacgazdálkodásra áttérés jegyében a tulajdonformák megkülönböztetését, az állam jogalanyiságának privilegizáltságát, ideológiailag megtisztította a Ptk-t, nem utolsósorban átalakította a Bevezető rendelkezésekben az alapelvek rendszerét, melyet Kecskés László tükröztet átláthatóan. Konceptiója szerint jelenleg a következő alapelvek sorolhatók fel: az alanyi jogok szabad gyakorlásának, a tulajdon védelmének, a jóhiszeműség és tisztesség, a kölcsönös együttműködés, a felróhatósághoz kötött felelősség, a kármegelőzés, az értelmezés elve, valamint a joggal való visszaélés tilalma.²⁰

¹⁹ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve, az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. KJK, Bp., 1959, 21–28. p.

²⁰ KECSKÉS LÁSZLÓ: A Ptk. újrakodifikálásának hatása polgári jogunk alapelveire. *Jogtudományi Közöny*, 1994/3., 112–115. p. Konceptiója szerint jelenleg a következő alapelvek sorolhatók fel: az alanyi jogok szabad gyakorlásának, a tulajdon védelmének, a jóhiszeműség és tisztesség, a kölcsönös együttműködés, a felróhatósághoz kötött felelősség, a kármegelőzés, az értelmezési elve, valamint a joggal való visszaélés tilalma.

6.4. Említést érdemel még az 1993. évi XCII. tv., valamint a 2006. évi III. tv., amelyek pontosító korrekciókat hajtottak végre az alapelvek körében.

7. A következőkben a Ptk. *Bevezető rendelkezéseit* tesszük vizsgálat tárgyává. Mint ahogyan már utaltunk rá, az egyes szakaszokat sajátos elnevezés nélkül és attól függetlenül tárgyaljuk, hogy azok valóban „csak” elvek vagy (elsődleges) normák. Gondolatmenetünket az alanyi jogra „fűzzük fel”. Nem bocsátkozunk azonban a fogalom lényegének mai napig sem egységes és egyértelmű definiálásának részletezésébe, értékelésébe.²¹

Magunk részéről – akár vitathatóan is – a következő megközelítést tartjuk irányadónak: az *alanyi jog* a személy tárgyi jog által meghatározott, az által elismert, biztosított (jogkövetkezménnyel, tehát joghatással vagy esetleg szankcióval) védett magatartási (cselekvési) lehetőségének a mértéke, amely konkrét, tényleges megvalósulás hiányában is létezik.

8.1. A Ptk. *védi* a személyek *alanyi jogait*, valamint törvényes érdekeit [2. § (1) bek.]. Vagyis – a maguk statikus állapotában – általános védelemben részesülnek a személyek vagyoni és személyhez fűződő jogai, amiből következően a tulajdon, valamint a személy, illetőleg a személyiség egyaránt védett. A megfogalmazás nem pusztán deklarációnak minősíthető. Kifejezi, hogy bármely – külön jogtételt nem sértő, de – vagyoni kárt okozó magatartás jogellenesnek tekintendő. Tulajdonképpen a károkozás általános tilalmának elve fogalmazódik meg egyidejűleg.

Nagy jelentőségű változásra került sor 1991-ben, amikor a módosított Alkotmányban megszűnt a tulajdonformák megkülönböztetése, hatályon kívül helyezték a társadalmi és az ún. személyi tulajdonra vonatkozóan a Ptk. (eredeti) (2) és (3) bekezdéseit. A Ptk. 3. § (1) bekezdésében – egyelőre még – külön rögzítést nyer, hogy „A törvény védi a tulajdonnak az Alkotmányban elismert valamennyi formáját”. Az Alkotmány szerint „a Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot” [13. § (1) bek.], „a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül” [9. § (1) bek.].

A személyiség általános védelmét megerősíti a 75. §, amely szerint „A személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak.” Ebbe az irányba hat továbbá az „általános személyiségi jog” – egyelőre még egyértelművé nem vált tartalmú (személyiség szabad kibontakozásához, általános cselekvési szabadsághoz, önrendelkezés szabadságához, magán-szférához való jog) – intézménye, amelyet az Alkotmánybíróság honosított meg több határozata által (pl. 8/1990., 34/1992. sz. AB hat.).

²¹ PESCHKA VILMOS: A jogforrás fogalma és a jogforráselmélet problematikája. *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 1961/IV/4., 148., 162., 168. és köv. p.; SZABÓ IMRE: *A szocialista jog*. KJK, Bp., 1963, 340. p.; SÁRÁNDI IMRE: *Visszaélés a joggal*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965, 168–170. p.; TAMÁS LAJOS: i. m. 58. p.; EÖRSI GYULA: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*, i. m. 38. p.; NOVOTNI ZOLTÁN: i. m. 85–87. p.; VÉKÁS LAJOS: *A Polgári...*, 30. p.; LÁBADY TAMÁS: i. m. 141. p.; BÍRÓ – LENKOVICS: i. m. 66. p.; LENKOVICS BARNABÁS: i. m. 19. p.

8.2. Védettek továbbá a *törvényes érdekek* is. Ezek megítélése tekintetében tulajdonképpen nem vitatott, régóta egységes vélemény tartja magát.²² Az alanyi jogok mindig nevesítettek, viszont taxatív felsorolásuk nem kivitelezhető és szükségtelen is. Így nagyon fontos – főleg a jogalkalmazó szervekre tekintettel – annak rögzítése, hogy az alanyi jogként meg nem konstruálható – nem bármilyen, hanem – törvényes érdekek is védettek. A jogos érdek védelmére több esetben maga a kódex is utal és kifejezett rendelkezést tartalmaz [pl. 140. § (1) bek.: közös tulajdon birtoklása, használata; 143. § (1) bek.: szótöbbséges határozat közös tulajdon körében; 148. § (2) bek.: közös tulajdon megszüntetése; 205. § (3) bek.: szerződéskötéskori gondosság; 208. § (2) bek.: előszerződés; 241. §: szerződésmódosítás; 271. § (4) bek.: kielégítési jog óvadéknál].

9. A Ptk. nem csak védi az alanyi jogokat – legyenek azok vagyoni vagy személyhez fűződők –, hanem *biztosítja* azok *szabad gyakorlását* is [2. § (2) bek.]. Csak-hogy (fogalmaz kissé élesen, de tulajdonképpen egyértelműen a szerző): „a jogpolitika a társadalmi rendeltetéssel bíró jogot kedvére alakíthatja, hiszen a mindenkori joggyakorlás elé a közösség vélt vagy valóságos érdekében emelt korlátot állíthat.”²³ Állít is – helyesen –, hiszen a joggyakorlás nem lehet parttalan, gáttalan. A *korlátozást kettős* irányúnak látjuk. Egyrészt a jogalkotó az alanyi jogot meghatározott *cél, joghatás* elérése, vagyis egyfajta „társadalmi rendeltetés” érdekében biztosítja. Másrészt – ha „célirányos” a joggyakorlás, akkor sem mindegy, hogy *hogyan* bonyolódik az le – nem közömbös a jogviszony alanyai szempontjából (sem), hogy milyen *módon* valósul meg az alanyi joggal való élés.

9.1. *A joggal való visszaélés* tilalma klasszikus alapelve a polgári jognak. Az eredeti megszövegezéshez képest tulajdonképpen változatlan²⁴ minden bekezdését illetően a vonatkozó rendelkezés (5. §).

9.1.1. Úgy gondoljuk, megállapítható, hogy a szakirodalomban vitákat követően ugyan, de tisztázódni látszik a hagyományos magánjogi chicane-tilalom mai megfelelőjének lényege.²⁵ Az igen szemléletes megközelítés szerint a jog nem öncél. „A jogával élő a jog fegyverével tör a jog eszméje ellen”,²⁶ amikor jogát annak társadalmi rendeltetésével össze nem férő *célra* irányulóan gyakorolja. Hangsúlyozzuk, hogy a joggal való visszaélés nem eleve jogellenességet tételez, hiszen a jogalanynak van alanyi joga, amit saját belátása szerint gyakorolhat. Nem konkrét kötelezettség egyértelmű, nyilvánvaló megszegése valósul meg, hanem a „joglát-

²² 1959. évi IV. törvény miniszteri indokolása, 23. p. (Lásd 19. sz. lábjegyzet.)

²³ PETRIK FERENC: *Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára*. HVG-ORAC, Bp., 2006, 18. p.

²⁴ 1991-ben a (2) bekezdésben alkalmazott „népgazdaság” kifejezést felváltotta a „nemzetgazdaság” szó [1991 évi XIV. tv. 16. § (4) bek.].

²⁵ EÖRSI GYULA: *Joggal való visszaélés – rendeltetésszerű joggyakorlás. Állam- és Jogtudomány*, 1963/3. sz., 287–318. p. (különösen: 301–302. p.), SÁRÁNDI IMRE: i. m. 218–224. p.; ASZTALOS LÁSZLÓ: *Az „érdekegység” és az együttműködés tartalmi változásainak kifejezésre juttatása a Ptk. alapelveiben. Jogtudományi Közöny*, 1976/3. sz., 111–120. p.; KECSKÉS LÁSZLÓ: *Az új polgári...*, 3. p.

²⁶ LÁBADY TAMÁS: i. m. 146. p.

szat”, a rendeltetészerűség – ha úgy tetszik a szabad, autonóm mozgástér –²⁷ határain való „átbillenésre” kerül sor. Ezen „minőségi” átalakuláson keresztül vezet az út a jogellenesség birodalmába.

9.1.2. A jogintézménnyel kapcsolatos gyakorlati problémák viszont csökkentek ugyan, de nem állíthatjuk, hogy megszűntek. Ezek az egymásnak feszülő érdekek vizsgálatakor merülnek fel elsősorban. Nem tartjuk elfogadhatónak az érdekarányossághoz igazodást, vagyis hogy megállapítható a joggal való visszaélés, ha a jogosult érdekeit meghaladó érdeksérelem következik be a másik félnél.²⁸ A kiindulópont ugyanis az alanyi jog jogosultjának pozíciója. Amennyiben bebizonyosodik az ő törvényes érdeke, akkor – általában – megállapítható, hogy nem rendeltetésellenes a joggyakorlás. Vagyis az alanyi jog megelőzi a másik törvényes érdekét, noha egyébként a 2. § (1) bekezdése mindkettőt védi.²⁹ Csak egyet lehet érteni azzal az igen alapos munkát követelő – az előzővel egybecsengő – összeggel, amely szerint elsőbbséget kell biztosítani a jogosulti érdekhelyzet vizsgálatának és legfeljebb ezt követően célszerű kitérni a kötelezetti érdekhelyzetre. „Ha nem is lehet ezzel összefüggésben egyértelműen kimondani, hogy a joggyakorláshoz fűződő bármely jogosulti érdek kizárja a joggal való visszaélést, addig sem lehet elmenni, hogy az alanyi joggal szembeni kötelezetti érdekek minden helyzetben mérlegelésre kerülhessenek.”³⁰

9.1.3. Az elméleti jogászok mellett³¹ a jogalkalmazók érdeme is az, hogy az ún. *diszkrecionális* jogok közül kiemelésre kerültek azok, amelyek vonatkozásában kizárt a joggal való visszaélés fennforgásának mérlegelése. Ilyennek minősül a szerződéskötés, módosítás megtagadása; a hagyaték visszautasítása; a tartozásátvállaláshoz, az örökbefogadás engedélyezéséhez történő hozzájárulás megtagadása, pl. EBH 1999/92., BH 1992/28., 1999/124., 2005/347.

9.2. A joggyakorlás nem csak a célja, de *módja* szempontjából is bizonyos korlátokba ütközik. A „jóhízeműség és tisztesség követelményének megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni” a felek [4. § (1) bek.]. A rendelkezés 1991-ben váltotta fel az előző, ideológiával megfűszerezett szabályozást. Ez egyrészt abban mutatkozott meg, hogy a gazdasági modellváltás, a megcélzott piacgazdaság meghaladottá tette a „beidegződött”, de egyébként már nem használt terminológiákat, mint: „szükségletek tervszerű kielégítése, a fejlett szocialista társadalom építése”, „a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése”. Másrészt értelmetlenné vált az érdekhierarchia elvének (a társadalmi érdek elsődlegességének) fenn-

²⁷ LENKOVICS BARNABÁS: i. m. 20. p.

²⁸ EÖRSI GYULA: A Ptk. 5. §-ára vonatkozó bírósági gyakorlatról. *Jogtudományi Közlöny*, 1977/3. sz., 121–123. p.

²⁹ VÉKÁS LAJOS: *A Polgári...*, 46. p.

³⁰ TERCSÁK TAMÁS: A joggal való visszaélés bírói gyakorlatáról – törekvések a korszerű értelmezésre. *Jogtudományi Közlöny*, 2002/5. sz., 227. p., de lásd 216–228. p., valamint *Jogtudományi Közlöny*, 2002/4. sz., 157–167. p. is.

³¹ BENEDEK – VILÁGHY: *A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban*. KJK, Bp., 1965, 23–24. p.; EÖRSI GYULA: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. i. m. 64–65. p.; PETRIK FERENC: i. m. 22–24. p.; VÉKÁS LAJOS: *A Polgári...*, 47–50. p.

tartása és a szocialista együttélés szabályai fontosságának hangsúlyozása. „Lesóványodott” a 4. § (1)–(3) bek., mindössze a kölcsönös együttműködés követelménye maradt, amely a jóhiszeműség és tisztesség követelményéhez tapadt. Mindez átmenetileg kissé megzavarta a jogalkalmazót indokolásában. Nem egyszer fordult elő, hogy amit korábban a szocialista együttélés szabályába ütközőnek minősített, ugyanazt néhány év múlva a jó erkölcsöt sértő jelleggel ruházott fel. Például a bizonyítottan, tudottan beteg, már csak rövid ideig élő személlyel kötött tartási szerződések körében.

9.2.1. Megállapítható, hogy az *együttműködés* értelmezése különösebb problémát nem okozott sem az elméletben, sem a gyakorlatban. Többnyire egységesnek mutatkozik már az a felfogás, miszerint az autonóm jogalanyoktól (mindkettőjüktől, kölcsönösen) nem egyfajta, kifejezetten a saját érdekük ellen ható kifejezett aktivitás, hanem a másik érdekei iránti valamiféle figyelmesség tanúsítása követelendő meg.³² Kissé túlhangsúlyozottnak ítéljük a követelmény Ptk-beli megjelenítését. A Bevezető rendelkezéseken kívül határozott utalás található még a szerződéskötésnél [205. § (3) bek.], a szerződés teljesítésénél [277. § (4) bek.], de kicseng – ez már helyeselhetően – egyéb rendelkezésekből is [felelős őrzés 196. §, megbízás nélküli ügyvitel 486. § (1) bek. és más tájékoztatási, értesítési kötelezettséget előíró törvényhelyek]. Megjegyezzük, a 1959-es kódex megalkotásakor az együttműködésre vonatkozó rendelkezésekkel a jóhiszeműség „bizonytalan értelmű” és „önkéntes bírói jogalkotársra” alkalmasnak tartott kategóriáját tervezték felváltani.³³ Napjainkban viszont pont az ezzel ellentétes felfogás látszik előretörni, miszerint a jóhiszeműség és tisztesség „elnyeli” az együttműködést.³⁴

9.2.2. *A jóhiszeműség és tisztesség* Bevezető rendelkezésbeli „feléledése” csak a Ptk. vonatkozásában tekinthető teljesen új alapelvnek, hiszen – mint fentebb utaltunk rá – magánjogunk az 1928-as Mtj. 2. §-a révén már ismerte és alkalmazta is. Az 1991-es törvényhez kapcsolt indokolás hiányosságot pótlónak tekinti az alapelvkénti megfogalmazást, utalva arra, hogy a jóhiszeműségnek „ki-tüntetett” szerepe volt már addig is a Ptk-ban. Ez tagadhatatlan. Valóban, mind a tulajdonjog, mind a kötelmi jog körében (§-számok nélkül: túlépítés, ráépítés, elidegenítési tilalom, átruházás, feldolgozás, vegyülés, jogalap nélküli birtoklás, továbbá fedezetelvonás, álképviselés, meghatalmazás visszavonása, érvénytelen szerződésben bízás, kézizálogjog létrejötte, jogalap nélküli gazdagodás) szép számmal fordul elő a fogalom, mint tudat, illetve ismeretállapotot tükröző – a jogalkotás és a jogalkalmazás által is – szubjektív értelemben, a tisztességtől elkülönítve használt kategória. Vagyis a jogalany úgy tudja, hogy valamely tény megfelel a valóságnak, hogy eljárása jogos. Nem tudja és nem is kell tudnia, hogy a tény, körülmény tulajdonképpen hamis, vagy hogy eljárása jogtalan. 1991-ig nem fordult elő a magyar jogrendszerben a jóhiszeműség ekkor – talán nem kellő előrelátással

³² EÖRSI GYULA: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. i. m. 49. p.; VÉKÁS LAJOS: *A Polgári...*,

34. p.

³³ A Ptk. javaslatának miniszteri indokolása. i. m. 25. p.

³⁴ MENYHÁRD ATTILA: i. m. 30. p.; PUSZTAHELYI RÉKA: i. m. 109. p.

– bevezetett objektív fogalma.³⁵ Maga az indokolás is táptalajt ad azoknak az álláspontoknak, amelyek a tárgyalt alapelv objektív jellege mellett kardoskodnak.³⁶ Nem hagyhatók figyelmen kívül Kelemen László egyedülálló monográfiájában írottak sem. Ez az – elsősorban a kereskedelemben szerepet játszó – elv a magánjogi forgalom alappillére. Kereteket állít fel, amelyeket más, jogilag releváns tényezők segítségével esetenként kell tartalommal kitölteni a tisztességes, erkölcsös emberek szokásos eljárására figyelemmel.³⁷ Egyelőre a jogalkalmazás is eléggé bizonytalan a megfelelő szankciók rendszerének kialakítása kérdésében. Az egységes gyakorlat kialakítása érdekében esetenként kell eldöntenie, hogy az elvárt követelmény megszegése mikor váltja ki a kárfelelősség vagy a semmisség megállapítását, és mikor marad pusztán értelmezési alapelv. Nem könnyű az objektív kategóriához tökéletesen illő, megfelelő tényállást találni sem (BH 2000/114. sz.). Vitathatatlan tény, hogy a fogalmak tartalma külön-külön alakult ki, ezért keletkezett a nem kívánt kettősség. A jogalkotónak kellene feloldani ezt az ellentmondást, és nyilvánvalóvá tenni, hogy az objektív és a szubjektív jóhiszeműség nem ugyanazt a tartalmat fedi. Ehhez viszont kevésnek ítéljük a szakasz megszövegezésén közelmúltban átvezetett, az értelmezést kétségtelenül könnyítő korrekciót (2006. évi III. tv. 2. § – „a jóhiszeműség és a tisztesség követelményei” helyett „a jóhiszeműség és tisztesség követelménye”). Eszerint a jóhiszeműség és a tisztesség nem két különálló elv, hanem egy alapelvvé sűrített két követelmény, amely terminus technicus-ként egy objektív tartalmú zsinórmértéket jelent.

9.2.3. Az alanyi jog gyakorlásának módját irányító rendelkezések közé tartozik a 4. § (4) bek. is, amely az *elvárható magatartási* mértéket határozza meg. Minden polgári jogi viszonyban – ha maga a törvény nem ír elő szigorúbb követelményt (pl. 345. §, 501. §) – úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben (specializálás) általában (tipizálás) elvárható. Ma már vitatottan³⁸ – Eörsi munkássága hatására – 1977-ben épült be az alapelvek közé az az objektívizált, minimumként elvárható magatartási zsinórmérték, amely addig a polgári jogi felelősség általános alakzatát tartalmazó 339. § (1) bekezdésében volt tetten érhető, mint a vélelmezett felróhatóság alóli mentesülési lehetőség.

9.2.4. Ugyanakkor következetesen, problémamentesen érvényesül az 1959 óta változatlan alapelv, miszerint *saját felróható* magatartásából (mulasztásából, késedelméből, másfajta szerződésszegéséből, bűncselekményéből) senki *nem* „kóvácsozhat” *előnyt* a maga számára. Erre csak akkor van módja, ha a *másik fél* is felróhatóan jár el. Ezáltal válik lehetővé, hogy a saját károsodásában felróhatóan közreható (kármegosztás révén) hozzájusson valamilyen mértékű kártérítéshez, ami tulajdonképpen nem is minősíthető előnynek.

³⁵ PETRIK FERENC: i. m. 17–18. p.; BÍRÓ – LENKOVICS: i. m. 79. p.; LENKOVICS BARNABÁS: i. m. 20. p.

³⁶ VÉKÁS LAJOS: *A Polgári...*, 34. p.; FÖLDI ANDRÁS: i. m. 94. p.

³⁷ KELEMEN LÁSZLÓ: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban*. Szeged, 1937, 1–5. p.

³⁸ KECSKÉS LÁSZLÓ: *A Ptk. újrakodifikálásának hatása...*, 113. p.; VÉKÁS LAJOS: *A Polgári...*, 40. p.

9.2.5. Megemlítenédnek tartjuk az alanyi jogok gyakorlásának módja körében a *kármegelőzés* elvét is, noha a Bevezető rendelkezések körében szövegszerűen nem találjuk. Viszont erős kapcsolódást látunk a 6. szakasszal. Hiszen nyilvánvalóan a kár megelőzésére, a felelőtlen ígéretekől való tartózkodásra kell, hogy ösztönözzön az, ha a bíróság – mérlegelése alapján – a látszatot keltőt akár a teljes kár megtérítésére is kötelezheti. A szerzők zöme nem emeli ki ily módon nevesítve ezt az elvet, pedig ez az elvárás valóban megjelenítődik a Ptk. konkrét szabályai-ban. Ebből következően talán tényleg szükségtelen az elv külön nevesítése, de „létezése” figyelmen kívül semmiképp sem hagyható.

9.2.5.1. Szigorú konjunktív feltételek fennforgását megkövetelve szabályozza hatályos kódexünk az *utaló magatartás*, vagyis – a gyakorlat által is elfogadott szóhasználattal élve – a *biztatási kár* intézményét. Rendszerint szerződéses jogviszony hiányában úgy kerül sor a jogalany károsodására, hogy azt önmaga okozza, de másvalaki nem jogellenes, viszont szándékos magatartása (tipikusan ígérete) váltja ki. A 6. §-t a jogászság egyöntetűen elfogadja, alkalmazhatónak tartja, de a rendszertani elhelyezését erőteljesen vitatja. A viszonylag egységes álláspont szerint önmagában nem sorolható az alapelvek közé, a törvényen belül másutt kell számára helyet találni. Erre tekintettel a részletekre – jelen keretek között – nem kívánunk kitérni, de utalunk rá, hogy számos figyelemre méltó (monográfia sajnos csak egy) vélemény került publikálásra a témakörben.³⁹

9.2.5.2. Álláspontunk szerint a kármegelőzés elve érvényesülését bizonyítják, illetve hivatottak biztosítani a további rendelkezések is. A *károkozás általános tilalma* – rejtetten ugyan, de mégiscsak – benne foglaltatik a már hivatkozott vagyoni jogok védelmét hangsúlyozó 2. § (1) bekezdésében. A felróhatóság „fokozatától” függetlenül a *teljes kártérítés* elve az uralkodó (355. §). *Kármegosztáshoz* vezet a károsulti felróható közrehatás [4. § (4) bek., 340. §]. *Kárenyhítési* kötelezettséget ír elő a 340. §. *Kárt megelőző* intézkedésekre kötelezés kezdeményezhető károsodás veszélye esetén (341 §). Nem ismeretlen a *káronszerzés tilalma* sem (356. §).

9.2.6. A *bírói út* igénybevételeének lehetőségét biztosító 7. §-t is – áttételesen – az alanyi jogok gyakorlásának módjára vonatkozó rendelkezések körébe sorolandónak ítéljük. Minden olyan esetben, amikor valaki a joggyakorlás szabadságát túl tágan fogja fel és más alanyi jogosult rovására akár visszaélésszerű, akár eleve jogellenes módon jár el, a sérelmet szenvedett bírósághoz fordulhat. A garanciális szabály alanyi jog védelmére orientáltsága egyértelmű, bár kétségtelen, hogy az elsődleges címzettek nem maguk a jogalanyok (ők tulajdonképpen csak tájékoztatást kapnak), hanem az állam szervei, amelyek a hatáskörükbe tartozó ügyek intézésekor kötelesek figyelemmel lenni az alanyi jogok védelmére. Az igényné

³⁹ VILLÁNYI (FÜRST) LÁSZLÓ: *Utaló magatartások*. Egyetemi Nyomda, Pécs, 1929; LÉGRÁDI GERGELY: Az utaló magatartás a Ptk-ban és a bírói gyakorlatban. *Jogi tanulmányok*, Bp., 1999, 79–99. p.; uő: Az utaló magatartás (biztatási kár) a Ptk-ban és a bírói gyakorlatban. *Polgári jogi kodifikáció*, 2003/4., 20–26. p.; BAUER MIKLÓS: Kvázi kontraktuális kötelmek. *Jogtudományi Köz-löny*, 2004/7–8. sz., 256–259. p.

formálódott alanyi jog – törvény eltérő rendelkezésének hiányában – bírósági úton érvényesíthető. Birtokvitában például elsődlegesen közigazgatási szerv jár, de ettől az ügy még nem válik közigazgatásivá (191. §). Eredetileg bármely, a 685. § a) pontjában meghatározott jogszabály rendelkezhetett másként. A szigorításra 1991-ben került sor. További változtatás következett be az anyagi jogi és eljárásjogi szabályok összhangjának megteremtése céljából az 1994. évi LXXI. tv. 65. §-a által. Eszerint meghatározott feltételek fennforgása esetén a felek választottbírói eljárást köthetnek ki [7. § (2) bek.].

10. Az *értelmezés elvének* nevezett követelmény sajátos helyet foglal el az alapelvek körében. Némi „rokonság” mutatható ki a 7. szakasszal (bírói út igénybevétele), viszont itt egyértelműen a jogalkalmazó és ugyanakkor jogfejlesztő bíróságok a címzettek. Megjegyezzük, hogy ugyanakkor kiható a szabály a „jövőbeli” jogalkotó jogdogmatikai módszereire is. Fontos, hogy a hivatásos jogalkalmazó ne az alkotmányos berendezkedéstől, a közjogi viszonyoktól, a valóságtól elszigetelten, az „élő jogtól” elvonatkoztatva szemlélje a rendelkezéseket. A ténylegesen fennálló társadalmi-gazdasági valóságot tükröző kapcsolatok alapján kell értelmezni és alkalmazni a jogot. Különös tekintettel arra, hogy a Ptk. még ma is (és valószínű a jövőben is) számos változatlan megszövegezésű rendelkezést tartalmaz. Hiszen egy kódex alapvető jellegzetessége, hogy hosszú távra készül, emiatt statikus és merev. A szabályozás alapját képező társalmi, gazdasági viszonyok viszont nem köthetők gúzsba, állandó mozgásban vannak, folyamatosan változnak, fejlődnek. Viszont az alapelvek a jogi rendelkezések módosulásakor is egyfajta állandóságot képviselnek az állandóan változó jogéletben.

10.1. A vonatkozó 1. § több – alig észrevehető, de – lényeges módosításon esett át. Az alcím továbbra is „A törvény célja”, noha – szerintünk – tartalmilag kiüresedett a „cél” megszövegezése, amikor 1991-ben hatályon kívül helyezték a korábbi, politikai elvárást tükröző, a jogpolitika alapvető tételét kifejező elemet. Vagyis a „társadalom anyagi és kulturális szükségleteinek tervszerű kielégítése, a fejlett szocialista társadalom építése érdekében” kitélt. Ugyanakkor változott a „Népköztársaság” Köztársasággá, amelynek gazdasági és társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni a törvény rendelkezéseit.

10.2. Újabb előrelépés történt, amikor rögzítésre került (1993. évi XCII. tv. 1. §), hogy nem csak a Ptk. rendelkezéseit, de a tágabb értelemben vett magánjog valamennyi normáját, vagyis a kódex által érintett vagyoni és személyi viszonyokat szabályozó más jogszabályokat is ily módon kell értelmezni (pl. a termőföldről, a társasházról, a gazdasági társaságokról szólókat, sőt akár közigazgatási vagy büntetőjogi rendelkezéseket is). „Ez a szabály juttatja kifejezésre azt, hogy a Ptk. „magasabb szintű” jogforrás, mint a magánjogi viszonyokat rendező különös törvények.”⁴⁰ Természetesen – meghatározó jellegénél fogja – az Alkotmány vagyoni- és személyi viszonyokat érintő része kívül esik ezen a körön.

⁴⁰ VÉKÁS LAJOS: *A Ptk. magyarázata* I. 2001, 29. p.

III.

11. Új Polgári Törvénykönyv megalkotása iránti igénnyel született meg az 1050/1998. (IV. 24.) Korm. hat. [módosítva: 1061/1999. (V. 28.) Korm. hat.], amely alapján elkészült az új kódex koncepciója. Ezt a Kormány egy újabb határozatával [1009/2002. (I. 31.) Korm. hat.] közzétették (Magyar Közlöny 2002. évi 15/II. kötet) és szakmai, illetve társadalmi vitára bocsátották.

Az észrevételek, módosító javaslatok alapján a kodifikációs alapanyag átdolgozásra és kettébontásra került. Az ún. *Koncepció* a fő, meghatározó elveket, az irányadó tartalmi kereteket, a szabályozás belső szerkezetét tartalmazza, amelytől csak a kormány jóváhagyásával lehet eltérni. Az alapanyag másik része a szabályozási *Tematika*. Ez a konkrét normaszöveg kidolgozásának vezérfonalát határozza meg, amelyről a Kodifikációs Főbizottság határozata alapján lehetséges az eltérés. (Az anyagot közzétették a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában, az 1003/2003. (I. 25.) Korm. hat. Mellékletként.)

A normaszöveg kidolgozása és folyamatos nyilvánosságra hozatala 2006. december 31-ére fejeződött be. Hosszas előmunkálatokat követően alakult ki a *Tervezetben* megjelenített szöveg, ami véglegesnek még nem tekinthető, de lényeges változások bizonyára nem várhatók már. Ennek ellenére tovább zajlanak a jogi és szakmai fórumokon a viták, értékelések, elemzések, amelyek remélhetőleg előremutatóak, eredménnyel járóak lesznek, hiszen ennek az új törvénynek is legalább néhány évtizedet „ki kell szolgálnia”.

11.1. A témánkat érintően, az új Ptk. Bevezető rendelkezéseiben tükröztetett *alapelvek* tekintetében *jelenleg* a következők felvázolására van módunk. Megjegyezzük, felmerültek a viták során olyan túlzó, szerencsére kisebbségi vélemények is, amelyek szerint egyáltalán nincs szükség alapelvekre, mert tartalmilag meghatározatlanok és ezáltal csak jogbizonytalanságot okoznak. A véleményt nyilvánítók – beleértve a bírói kart is, amely az ítékezés mellett jogfejlesztő tevékenységet is folytat – meghatározó hányada azonban továbbra is szükségesnek tartja az alapelvek létét.⁴¹

Olvasatunkban nem változnak az alapelvekkel összefüggésben általunk „általánosságban” vázolt megállapítások (I rész). Így például továbbra is életképes a szakirodalom által kidolgozott „operatív” alapelv kategória. Minősítés nélkül ugyan, de valójában ilyennek tekinti a Tervezet a joggal való visszaélés körében a jognyilatkozat pótlása lehetőségének további biztosítását, valamint a saját felróható magatartásra való kivételes hivatkozás lehetőségét.

Megállapítható ugyanakkor, hogy jelentősen csökken továbbra is a Bevezető rendelkezések című I. Könyvben elhelyezett alapelvek száma. Amelyek fenntartása nem indokolt, azok kimaradnak. Például az ún. jogrendszeri alapelvek visszavetítődése, illetve ebben a részben való megismétlése megszűnik. Amelyek pedig nem az egész Ptk-t átfogó jellegűek, hanem csak adott jogterületet érintenek, azok a

⁴¹ MENYHÁRD ATTILA: i. m. 29. p.

maguk helyére, vagyis az egyes Könyvek élére kerülnek, mondhatni jogintézményi alapelvként.

Bekövetkezik továbbá a várt fordulat is, miszerint változatlanul tartalmazni fogja a Ptk. az utaló magatartás szabályát, de nem – a korábbiakban sokak által vitatottan – alapelvként, hanem szerkezetileg másutt elhelyezve és másként minősítve.

Mindezzel tulajdonképpen egyet lehet érteni, hiszen a koncentráltabb szabályozás következtében csökkennek a többek által kritizált „átfedések” és valószínűleg megszűnik a bírói „túlandokolási kényszer” is, amikor a bíró „ítélete meggyőző” erejének növelése céljából jogilag feleslegesen hív fel alapelveket ítélete indoklásában”.⁴²

11.2. A törvény *célja* tekintetében változatlan az álláspontunk. Az 1:1 § megszövegezéséből továbbra is csak a szabályozási terület tűnik ki, és nem fejeződik ki – az indoklásban olvasottakkal ellentétben – a vagyoni és személyi viszonyok védelemben részesíttetése sem.

11.3. A szándékos csökkentés következtében mindössze *négy alapelvet* találunk a Tervezet Bevezető rendelkezéseiben. Az *értelmezési alapelv*, valamint a *jóhiszeműség és tisztesség* alapelve nem tér el a hatályos szabályozástól. Az *elvárható magatartás* elve sem változott látványosan. Egy csekély eltérés azonban mégis kimutatható. A fel nem róható magatartás tanúsításának követelménye a hatályos szöveg szerint akkor elvárt, ha a Ptk., vagyis „ez a törvény” [4. § (4) bek.] nem tartalmaz szigorúbb követelményt. A Tervezet szerint viszont bármilyen, akár enyhébb eltérő követelmény is támasztható. Alapelv maradt a *joggal való visszaélés tilalma* is, bár egy bekezdéstől megfosztottan és némi változtatással. Meghaladottá vált napjainkra a tényállás fogalmi határai megvonását segítő példálózó felsorolást tartalmazó 5. § (2) bekezdése. Elhagyásra került a (3) bekezdésből a ma már furcsán csengő „illetéktelen előny” kifejezés is. Az utóbbi évtizedben már egyértelművé vált az 5. § (3) bekezdése megszorító értelmezésének gyakorlata. A bíróság egyre ritkábban pótolja ítéleteivel az elmulasztott nyilatkozatot (BH 1998/13., 1999/208.), hiszen ez tulajdonképpen a magánautonómiába való jelentős beavatkozást jelent. A szigorítás irányába hat a Tervezet 1:6. § (2) bekezdésének szövegében újként megjelenő „kivételesen” alkalmazhatóságra utalás. Erőltetettnek érezzük a bírakkal szemben ezt a fajta kettős „biztosítékot”. Jól kitaposott, helyes úton jár már a joggyakorlat. Elegendőnek véljük a hatályos szövegben fellelhető kitétel, miszerint a feltételek fennforgása esetén is csak „pótolhatja” a bíróság az eseti mérlegelést követően a nyilatkozatot.

11.4. A tervezet indokolása nem minősíti alapelvnek, de általános jelentőségénél fogva a Bevezető rendelkezések körében nyert elhelyezést a *felróható magatartás* és az *önhiba értékelése*, valamint a jogviták *bírósági útra* terelése. Továbbra sem juthat előnyhöz, aki saját felróható magatartására hivatkozik. Viszont nem zárja ki az önhiba a másik fél felróható magatartására való hivatkozást. A jól bevált

⁴² EÖRSI GYULA: *A Ptk. magyarázata*, 1981, 34. p.; KECSKÉS LÁSZLÓ: *A Ptk. újrakodifikálásának...*, 118. p.

szabályozás tehát változatlan maradt. Változás mutatkozik azonban a 7. §-nál. A jogok érvényesítése – törvény eltérő rendelkezése hiányában – bírósági úton valósulhat meg. Mellőzik viszont a kodifikátorok annak deklarációját, hogy „A törvényben biztosított jogok védelme az állam minden szervének kötelessége” [7. § (1) bek.]. Valószínű az összhang megteremtésére törekvés a kiváltó ok. Sajnálattalunkra egyetlen rendelkezés sem tartalmaz olyan megszövegezést, miszerint a törvény védi az alanyi jogot és – korlátok között ugyan, de – biztosítja annak szabad gyakorlását. Ez csak a Bevezető rendelkezések Általános indokolásában olvasható, bár a viták során többek részéről merült fel megfogalmazásával kapcsolatos igény.⁴³ Megjegyezzük, hogy elmaradt a választottbírói eljárás lehetőségét biztosító szabály megjelenítése is.

12. Nem egy alapelv kikerül a Bevezető rendelkezések köréből oly módon, hogy vagy teljesen megszűnik, vagy „belemosódik” más alapelvbe, vagy átkerül a kódex más részébe.

12.1. A *tulajdon* és a *személy* védelme jogrendszeri alapelvek. Szükségtelen ismétlés a jogágazati megfogalmazásuk. Az Alkotmány a legmagasabb szinten [9. § (1) bek., 8. § (1) bek.] rögzíti ezen alapjogok védelmét. A polgári jogban a Ptk. konkrét normáin keresztül, azok segítségével kell gondoskodni érvényesülésükről.

Nincs szükség az 1977-ben beépült általában *elvárható magatartási mérték* alapelvi szintű fenntartására sem. Az az álláspont vált uralkodóvá, miszerint tartalmilag ugyanaz az elvárás fogalmazódik meg benne, mint az 1991-ben beiktatott jóhiszeműség és tisztesség elvében. Ismételten utalunk rá, hogy ugyanakkor a bírói gyakorlat még mindig bizonytalan ez utóbbi fogalmak tartalommal való megtöltését illetően.

Indokolatlan a *rendeltetészerű joggyakorlás* követelményének fenntartása is. Jelenlegi formájában a jóhiszeműség és tisztesség, mint központi alapelv fogalmi körébe betudhatónak vélik a kodifikátorok. A joggal való visszaélés tilalmából is következik mellőzhetősége. A kirívóan rendeltetésellenes joggyakorlás ugyanis rendszerint joggal való visszaélést valósít meg.⁴⁴

12.2. A Bevezető rendelkezésekből kikerül, rendszertanilag másutt elhelyezettnek minősül az *utaló magatartás* szabálya is (6. §). A kötelmi jogról rendelkező ötödik könyvben található (5:638. §), mint egyéb kötelemfakasztó tény, a jogalap nélküli gazdagodás és a megbízás nélküli ügyvitel szabályait követően. A változatlan tartalmú jogtétel ide helyezésében elsősorban a gyakorlati alkalmazhatósága visszaszorításának szándéka dominál, tekintettel a kivételes, kiegészítő jellegére.

12.3. Az „átcsoportosított” alapelvek közül az *együtműködési kötelezettség* követelményének sorsa a leginkább figyelemre méltó. Ennek megszüntetése, fenntartása, elhelyezése váltotta ki a legtöbb vitát, folyamatosan változtak a vélemények. Többen úgy vélekedtek, hogy az elv a Bevezető rendelkezésekben fenntartandó, viszont szükségtelen a megismétlése a részletszabályokban, a szerződési

⁴³ MENYHÁRD ATTILA: i. m. 29. p.

⁴⁴ VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári...*, 394. p.

normák között, mint ahogyan azt a hatályos kódex tartalmazza.⁴⁵ Mások mellett kardoskodtak, hogy az elv nem érvényesíthető az összes magánjogi viszonyban, ezért nem maradhat a Bevezető rendelkezések között. Arra is hivatkoztak, hogy a jóhiszeműség és tisztesség elve mellett nem is indokolt külön alapelvként való elismerése, legfeljebb a szerződéses viszonyok körében érvényesülhet.⁴⁶ Megszületett a döntés: a kötelmi jogon belül, a szerződések általános szabályai között, a szerződési jog alapelvként tűnik fel a követelmény (5:31. §). Az elhelyezés azt szándékozik kifejezésre juttatni, hogy az elvnek minden nevesített szerződéstípusban, atipikus és vegyes szerződésben érvényesülnie kell, ugyanakkor a szerződés egyes fázisainál (kötés, teljesítés stb.) nem kell még egyszer megkövetelni.⁴⁷ Véleményünk szerint ennek ellentmondani látszik a szerződés teljesítése körében előírt akadályközlési kötelezettség (5:92. §).

13. Témánk eredetileg a hatályos Ptk. Bevezető rendelkezéseiben egyértelműen vagy áttételesen megfogalmazott alapelvek vizsgálatára irányult. A „teljesség” érdekében azonban nagyon röviden felvázoljuk az új Ptk. *tervezete* szerinti *többi*, vagyis az egyes *Könyvek élén* elhelyezett alapelvet is.

13.1. Mint már említettük, ilyen az együttműködés követelménye is, amely az alábbiak „szomszédságában” helyezkedik el a kötelmi jogon belül, a szerződés általános szabályai körében, kifejezetten a *szerződési jog alapelvként* megfogalmazva.

- a) *Szerződési szabadság* (5:30. §), amely átfogja a szerződéskötés, a tartalom meghatározásának szabadságát, valamint a diszpozitivitás érvényesülését. Szigorítás várható. A jövőben ugyanis nem bármely jogszabály, hanem kizárólag csak törvény teheti kötelezővé a szerződéskötést;
- b) *Együttműködési kötelezettség* (5:31. §);
- c) *Különös tájékoztatási kötelezettség fogyasztói szerződésnél* (5:32. §);
- d) *Viszterhesség vélelme* (5:33. §).

13.3. Ugyancsak a kötelmi jogi könyvben, a kártérítési felelősség általános szabályai között leljük fel – bár nem alapelvnek nevezve, mint a szerződési jogban – azokat a rendelkezéseket, amelyeket mi az előzőekben a *kármegelőzés* elvéhez tartozóként említettünk. Újdonságként deklarálást nyer a *károkozás általános tilalma* (5:536. §), továbbra is érvényesül a *károsodás veszélye* elleni fellépés lehetősége (5:540. §), a *teljes kártérítés* elve és a *káronszerzés tilalma* [5:544. § (1), (2) bek.], valamint a kármegosztáshoz vezető *károsulti felróható közrehatás* értékelése (5:545. §).

13.3. Nem tartanánk illendőnek, hogy ne térjünk ki a polgári jogba, illetve a Ptk-ba vissza-, illetve befogadott *családjog* – szemben a felelősségtannal – ténylegesen *alapelvnek* minősített rendelkezései felsorolására.

- a) *A családi kapcsolatok védelme* (3:1. §);

⁴⁵ MENYHÁRD ATTILA: i. m. 30. p. VÉKÁS LAJOS: *Az új Ptk. koncepciójának...*, 8. p.

⁴⁶ Lásd 44. sz. lábjegyzet.

⁴⁷ *Az új Polgári Törvénykönyv Koncepciója és tematikája*. 121. p.

- b) *A gyermek érdekének védelme* (3:2. §);
- c) *A házastársak egyenjogúságának elve* (3:3. §);
- d) *A méltányosság és a gyengébb fél védelmének elve* (3:4. §).

IV.

Nem tagadhatjuk, hogy a hatályos Ptk. megfelelő rugalmassággal értelmezve és kellő bírói tapasztalattal felvértezve még mindig alkalmazható a jogviták elbírálásánál. Ugyanakkor tisztában vagyunk azzal, hogy bizony alaposan eljárt az idő az 1959-es Ptk. felett. Alapos felülvizsgálatot igényelnek – többek között – annak bevezető rendelkezései és az abban megfogalmazott alapelvek is. Az alapos kodifikációs munkálatok során, nem általános és tökéletes egyetértés után, de „letisztultak” az álláspontok. Azonban nem csak a kodifikátorok tevékenységétől függ, hogy az alapelvek ténylegesen mikorra kristályosodnak ki, telítődnek meg valóságos tartalommal. A jogalkotó eddig teljesítette a „megújítással” kapcsolatos kötelezettségét. A bíró(ság) következik. „Egy átfogó új kódex ugyanis alkalmazása céljára nehezen „tanulható meg”: állandó gyakorlatában sajátítja azt el a jogalkalmazó.”⁴⁸

ZSUZSA SIMICS KÓNYA

ON THE BASIC PRINCIPLES OF THE CIVIL CODE AND THEIR CHANGES

(Summary)

The present paper describes the essence, importance, characteristics and different classifications of the basic principles and the attempts and debates regarding the labelling and diverse interpretations of the particular principles.

Subsequently, it examines the Introductory Provisions of the effective Civil Code, which mainly consist of basic principles.

The paper emphasises the individual right and the lawful interest, the protection of property and persons, the prohibition of the abuse of rights, the requirements of good faith, fairness and cooperation, the requirement of proceeding in a manner deemed reasonable under the given circumstances, the principle of construing and the rule of referring conduct in particular, while also enabling the

⁴⁸ EÖRSI GYULA: *A szocialista polgári jog alapproblémái*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965, 73. p.

reader to track the changes (especially those taking place in 1977 and 1991) in time.

Finally, the paper describes the changes introduced by the draft of the new Civil Code, which is expected to come into effect in 2010.